

Gaffellibel (*Ophiogomphus cecilia*) H1037

1. Status:

Habitatrichtlijn Bijlage II (inwerkingtreding 1994).

2. Kenschets

Beschrijving: De gaffellibel is een onmiskenbare vertegenwoordiger van de familie van de rombouten. Deze familie is (onder andere) goed te herkennen aan de duidelijk van elkaar gescheiden ogen. De gaffellibel heeft een grasgroen borststuk en een duidelijk geel met zwarte tekening op het achterlijf en vliegt van half juni tot ver in augustus. Mannetjes van de gaffellibel patrouilleren actief boven het water of zitten aan de waterkant op boomstammen of de grond wachtend op een vrouwtje. De mannetjes grijpen de vrouwtjes in de vlucht. Het paar vliegt vervolgens als 'tandem' naar een boomtop in de buurt, waar de paring maximaal een half uur duurt. Nadat de eieren aan land als een klompje zijn uitgeperst zet het vrouwtje ze in de rivier af. Ze doet dat alleen door met het achterlijf in het water te tippen. De eieren bezitten een kleverig laagje waardoor ze onder water op een substraat blijven plakken. Ze komen na circa vier weken uit en de larven leven in de bodem waar ze twee tot vier jaar verblijven.

De gaffellibel is een karakteristieke libel van ongestoorde en snelstromende rivieren en brede beken. Belangrijk zijn voor de soort een goede waterkwaliteit (vooral een hoge zuurstofconcentratie), een zand of grindbodem en een hoge natuurlijke dynamiek.

Relatief belang binnen Europa: aanzienlijk

De gaffellibel komt oostwaarts voor tot ver in Centraal-Azië en Rusland. In westelijke richting reikt het verspreidingsgebied tot in Nederland. Binnen Europa gedraagt deze libel zich min of meer als een continentale soort. Enkele populaties komen in de Atlantische regio voor, in Nederland, Denemarken, het noorden van Duitsland en in westelijk Frankrijk. Het aandeel van de Nederlandse populaties in de totale Europese populatie is bijzonder klein. Dit geldt eveneens voor de Europese unie. In beide gevallen is het Nederlandse aandeel minder dan 1%. Binnen het totaal van de Atlantische regio is de Nederlandse populatie wel van belang. In Noord-Duitsland zijn enkele kleine populaties aanwezig en een grote populatie aanwezig op de Lüneburger Heide. Verder zijn kleine populaties aanwezig in Denemarken in enkele stroomgebieden in Jutland en in Frankrijk. Hoewel de Nederlandse populatie tot in 2004 nog steeds als klein moet worden gekenschetst, is het een van de weinige levensvatbare populaties in de Atlantische regio. Naar schatting omvat het Nederlandse aandeel circa 5-10% van de populaties in de Atlantische regio.

3. Bijdrage van gebieden

Huidige verspreiding en voorkomen binnen Nederland: De gaffellibel komt op dit moment alleen voor langs de Roer in een circa 10 kilometer lang traject tussen de grensovergang bij Vlodrop en enkele kilometers voor Roermond. Vanaf 2000 is de soort herhaaldelijk in de Roer gevonden. Waarnemingen van larvenhuidjes, eiafzet en paringswielen wijzen op de aanwezigheid van een lokale populatie. In 1995 en 1996 zijn enkele exemplaren waargenomen langs de Geleenbeek in het zuiden van Limburg. Dit zijn mogelijk zwervers geweest.

Verspreidingskaart gaffellibel

Huidige voorkomen en Natura 2000: In het Roerdal (150) wordt vrijwel de gehele aanwezige populatie van de gaffellibel aangetroffen. In het Swalmdal was in 2006 wel voortplanting, maar het is nog te vroeg hier van een 'aanwezigheid' te spreken. Voor een aantal Natura 2000 gebieden, waar de soort nu nog niet voorkomt, is de gaffellibel opgenomen als complementair doel.

Nr.	Natura 2000 gebied	Bijdrage
150	Roerdal	>15%
154	Geleenbeekdal	<2%

Relatieve bijdrage gaffellibel in Natura 2000 gebieden

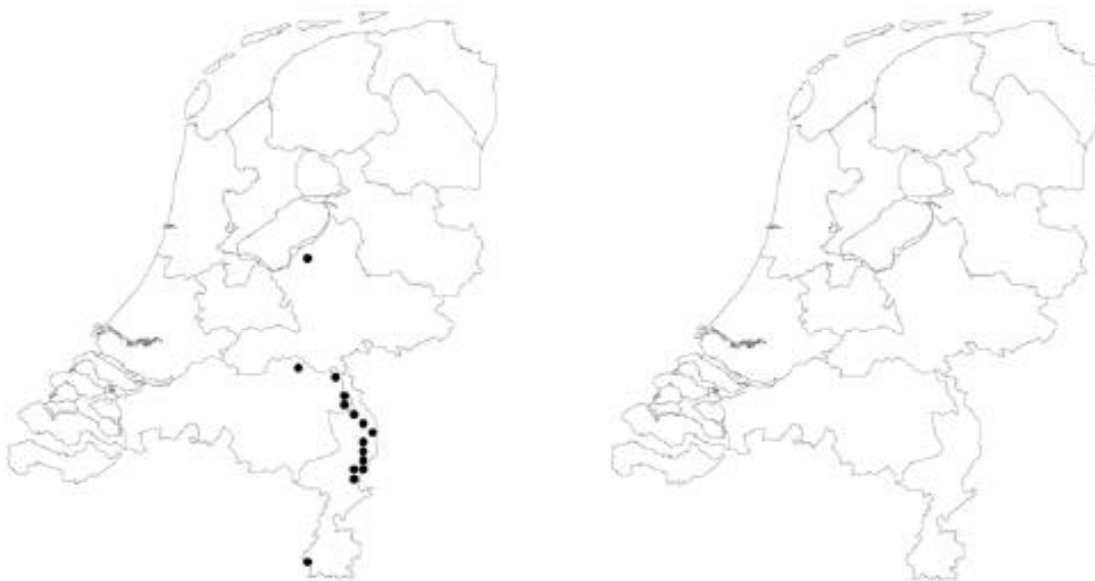
4. Beoordeling landelijke staat van instandhouding

Trends in Nederland: Vroeger kwam de gaffellibel voor langs vrijwel het gehele stroomgebied van de Maas en vermoedelijk ook in het oostelijke gedeelte van het Rijndal. De laatste waarneming uit dit oorspronkelijke verspreidingsgebied dateert van 1936. De populatiegrootte moet toen minstens enkele duizenden dieren per jaar zijn geweest. Daarna duurde het tot 1995 en 1996 tot er weer een waarneming van de soort werd gedaan, namelijk langs de Geleenbeek. Pas in 2000 werd er daadwerkelijk weer een populatie van de gaffellibel waargenomen en wel in de Roer. Deze vestiging lijkt gelijk op te gaan met een vooruitgang in West-Europa. De aantallen langs de Roer zijn laag, maar de populatie lijkt min of meer stabiel. Tot op heden zijn er nog geen andere Nederlandse vestigingen bekend. De gaffellibel is in de periode 1900 tot 1950 waargenomen in 19 uurhokken met een schatting van populatiegrootte 2000-5000 exemplaren. In 1990 tot 1994 is de soort beschouwd als in ons land uitgestorven (geen waarnemingen).

Recente ontwikkelingen: In 2000 heeft zich de soort opnieuw gevestigd in de Roer, daar is ze waargenomen in ca. 40 kilometerhokken met een schatting van een populatiegrootte van 100-150 exemplaren.

Beoordelingsaspect natuurlijk verspreidingsgebied: zeer ongunstig

De gunstige referentie is zes beeksystemen met gaffellibellen, terwijl er nu maar één beek met een populatie is.

Waarnemingen van de gaffellibel in de periode 1900 tot 1950 (links) en van 1990 tot 1994 (rechts: geen waarnemingen).

Beoordelingsaspect populatie: ongunstig

Er is momenteel maar één populatie met naar schatting 100 tot 150 exemplaren. Dit is veel lager dan de gunstige referentie.

Beoordelingsaspect leefgebied: gunstig

De inschatting is dat door beekherstel mogelijk al voldoende beektrajecten nu weer geschikt zijn voor de gaffellibel.

Beoordelingsaspect toekomstperspectief: gunstig

In 2004 lijkt het toekomstperspectief voor de gaffellibel relatief gunstig. De soort heeft goede perspectieven in de Roer en vertoont in West-Europa een positieve trend. Gezien het vroegere voorkomen is vestiging van de gaffellibel in (zijkeden van) de Maas en bijvoorbeeld Rijn en IJssel wellicht te verwachten, mits voldaan wordt aan een goede waterkwaliteit en een natuurlijke waterafvoer en dynamiek. Andere locaties die wellicht voor vestiging in aanmerking komen zijn bijvoorbeeld de rivier de Swalm, maar hier is de waterkwaliteit op dit moment mogelijk nog niet in orde. Ook de bredere beken in de provincie Overijssel zijn mogelijke vestigingsplaatsen.

Definitie gunstige staat van instandhouding: Uitbreiding van één naar zes beeksystemen is noodzakelijk voor een duurzame landelijke populatie, die in totaal 600 tot 900 individuen dient te omvatten.

Oordeel: zeer ongunstig

Staat van instandhouding		
Aspect	1994	2000
Verspreiding	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Populatie	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	zeer ongunstig	gunstig
Toekomst	zeer ongunstig	gunstig
Eindoordeel	zeer ongunstig	zeer ongunstig

5. Bronnen

- Geraeds, R.P.G. & Hermans, J.T. (2000) De Gaffellibel (*Ophiogomphus cecilia*) langs de Roer. *Natuurhistorisch Maandblad* 89(12): 254-259.
- Geraeds, R.P.G. & van Schaik, V.A. (2005) Ecologische aspecten van de levenswijze van de Gaffellibel langs de Roer: inventarisaties van larvenhuidjes in 2002 en 2003 en een vergelijking van inventarisatiemethodes. *Natuurhistorisch Maandblad* 94(1):1-6.
- Krekels, R. & Kalkman, V. (2002) Gaffellibel. In: Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie. *De Nederlandse Libellen (Odonata)*. Nederlandse Fauna deel 4. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- Nielsen, O.F. (1998) *De danske guldsmede*. Apollo books, Stenstrup.
- Nielsen, O.F. (2001) Surveillance of six of the red-listed dragonflies in Denmark. *Nordic Odonatological Society, Newsletter* 7(1): 6-9.
- Suhling, F. & Müller, O. (1996) *Die Flussjungfern Europas*. Die Neue Brehmbücherei 628, Magdenburch.